

ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ ДЕПРЕСИВНИХ РЕГІОНІВ

Розглянуто зарубіжний досвід розвитку депресивних регіонів. Зроблено висновки щодо його адаптації в умовах України.

Ключові слова: депресивний регіон, регіональна політика, безробіття, вугільна промисловість, індустріальний регіон.

Геополітична перемога Заходу над СРСР і стрімкий перехід до ринкової економіки – дві сторони однієї медалі. Ця стратегія поставила Донбас у ситуацію деструктивно-хворобливої дестабілізації, нерівноважності й нестійкості в усіх його системах життєзабезпечення і життєдіяльності. Необхідність антидепресивних соціально-економічних програм для депресивних міст очевидна, а отже, потрібні спеціальні дослідження досвіду Заходу з метою наукового обґрунтування програм розвитку депресивних територій.

У світовій науці існує велика кількість шкіл, що вивчають регіональні проблеми, у тому числі індустріальних територій. Ці школи багатодисциплінарні й формують свої концепції із залученням дослідницького апарату основних наук, що вивчають людське суспільство, і передусім економіки, історії, соціології, філософії, географії. Кожна з концепцій регіональної історії, що склалися в різних школах, має свої особливості теоретичного й емпіричного аналізу, проте в цілому всі напрями регіоналістик групуються навколо двох принципових підходів до теорії просторового економічного розвитку, на тлі якого розгортаються соціальні, демографічні, культурні та психологічні процеси. Ґрунтуючись на теоріях економічного аналізу, кожен з цих напрямів у регіоналістиці намагається пояснювати багатифакторну історію регіонального розвитку загалом.

Аналіз класичних, неокласичних і кейнсіанських моделей та теорій регіонів і регіонального економічного розвитку показує, що вони не можуть бути використані при вивченні проблем старопромислових регіонів, які з'явилися в результаті техніко-технологічної нерівномірності розвитку і неоднорідності економічного простору на національному та регіональному рівнях, його територіально-галузевої поляризації.

Проблеми депресивних індустріальних регіонів змусили звернути на них пильну увагу економістів, істориків, соціологів, географів та інших фахівців, а також політиків. При цьому у світовій науці склалися два основні підходи до аналізу старих індустріальних регіонів, які досить легко виокремити в літературі. Обидва підходи виводять у центр своїх концепцій економічні й пов'язані з ними соціальні проблеми.

Мета статті – вивчення зарубіжного досвіду для визначення пріоритетів розвитку депресивних регіонів.

На Заході до депресивних старопромислових належать регіони, які колись процвітали, становили основу економіки своїх країн, а потім зазнали кризи. Саме втрата регіонами провідних позицій і пов'язані з цим труднощі позначаються терміном "депресивні" [1]. Їхньою особливістю, яка враховується при проведенні регіональної політики, є величезні, накопичені за попередні етапи розвитку ресурси: матеріальні й людські. Тому, як правило, постає завдання не створення нових виробничих потужностей, а модернізації наявних, не підготовки кадрів, а їхньої перепідготовки. Водночас ці ресурси визначають наперед інерційність розвитку: колишнім шахтарям набагато важче знайти себе у сфері послуг, аніж молоді після школи, а завод з виробництва електроніки дешевше побудувати на новому місці.

Характеризуючи регіон як старопромисловий, практично всі експерти наголошують не лише на даті початку його освоєння, а й на досягнутому рівні щільності економіки та водночас нинішніх труднощах. Таким чином, до розряду старопромислових потрапляють досить розвинуті регіони, але на сучасному етапі неуспішні [1]. Саме в них зародилися і розвинулися галузі, які стали символом промислової революції, – текстильна, вуглевидобувна, чорна металургія. Окрім часового критерію для виокремлення старопромислових регіонів, як правило, використовують ще два: інтенсивність господарської діяльності нині й у минулому, а також наявність гострих соціально-економічних проблем.

Гострота соціальних і економічних проблем старопромислових регіонів багато в чому залежить від масштабів і характеру розвитку в них новітніх галузей промисловості та гос-

подарства. Необхідна структурна перебудова господарства може відбуватися “природно”, коли старопромисловий регіон є привабливим для новітніх галузей. Проте здебільшого спад старих галузей не компенсується розвитком нових: така ситуація спостерігається в усіх старопромислових регіонах. У них склалася і несприятлива виробничо-організаційна структура промисловості з переважанням великих компаній і підприємств. Темпи створення нових компаній низькі, питома вага галузей високої технології мінімальна [3].

Можна, щоправда, згадати про те, що в XIX ст. були періоди, коли райони Великобританії і Франції, в яких відбулася промислова революція, розвивалися динамічніше, ніж столичні, і навіть випереджали їх за низкою соціально-економічних показників.

З часів промислової революції і до наших днів основні чинники, що визначають розміщення господарства, докорінно змінилися – від природно-ресурсних до ринково-кадрових. Багато старопромислових регіонів, які займають периферійне положення і відрізняються низькою якістю умов життя (що перешкоджає припливу кадрів високої кваліфікації або їх збереженню), майже позбавлені новітніх наукомістких виробництв, НДДКР, ділових послуг тощо; вплив найбільш кваліфікованих кадрів, молоді призводить до маргіналізації населення. Внаслідок цього у таких регіонів створюється імідж малоприсадибних для розвитку бізнесу і комфортного проживання. Виникає певний соціально-психологічний бар’єр для їх розвитку [3].

Образ промислових ареалів староосвоєних районів поширюється на всю їхню територію: нібито загалом Уельс, Шотландія, Ельзас, Валлонія та ін. характеризуються поганим станом навколишнього середовища, нестабільністю соціального й політичного життя тощо. Проте насправді промислові ареали займають у цих районах не більше 10–20 % території. В Уельсі – це південний прибережний ареал і прилегла до нього долина (плюс невелика територія на півночі), у Шотландії – центральна частина, у Валлонії – долина річок Маас і Саамбр. В іншій – сільській частині – ніщо не нагадує про образ старопромислового регіону, стан навколишнього середовища іноді навіть кращий, ніж у процвітаючих столичних регіонах [4]. Загалом потрібно визнати, що навколишнє середовище в старопромислових регіонах найбрудніше порівняно з іншими. І цей факт ускладнює їх розвиток: держава змушена вкладати значно більше коштів, стає важче залучати приватних інвесторів у такі регіони і, особливо, утримувати кваліфіковані кадри.

Старопромислові ареали дуже неоднорідні, багато з них наразі характеризуються як перспективні з позиції економічного й соціального розвитку. Нині не зовсім правомірно говорити про єдиний кризовий район Руру або долини річок Маас – Саамбр, де виникли цілком процвітаючі багатофункціональні центри й ареали [5].

Цікаво, що “відкриття” багатьох старопромислових ареалів пов’язане з діяльністю ТНК у країнах Західної Європи. ТНК звикли до великих територій і можуть об’єктивніше підійти до оцінки конкретних регіонів як місця майбутніх інвестицій. Саме американські ТНК сприяли створенню “Силіконової долини” у Центральній Шотландії, японські – підйому південного прибережного ареалу Уельсу, західнонімецькі (і американські) – стабілізації економічного стану Ельзасу. Відкриття нафти і газу біля берегів Великобританії та Норвегії зумовило прискорення розвитку прибережних староосвоєних ареалів цих країн. У результаті швидких змін староосвоєні ареали “покидають” категорію кризових, територіально значно зменшуючись.

Загалом нині у найважчому стані перебувають промислові центри, що процвітали в XIX – на початку XX ст., які простягнулися “смугою” з Північної Італії через Східну і Північну Францію, Південну Бельгію і західну частину ФРН до Мідленду, Північної Англії, Південного Уельсу і Північно-Західної Шотландії. Але, звичайно, такій картині властива зайва генералізація. Для характеристик реального соціально-економічного становища необхідно оперувати не великими районами, а дрібнішими територіальними одиницями.

Історія економічного розвитку Шотландії та Північно-Західного району Англії має багато схожих рис. Це справедливо і стосовно Глазго та Ліверпуля. Але завдяки нафтобізнесу, діяльності ТНК та іншим факторам Шотландія перебуває в значно кращому становищі. Зупинимось детальніше на порівнянні Глазго і Ліверпуля. Останніми роками Глазго успішно розвивається, набуваючи іміджу сучасного європейського міста, тоді як Ліверпуль зали-

шається залежним від старих галузей господарства, відлякуючи потенційних інвесторів “складними” трудовими відносинами і міжнаціональними конфліктами.

Загалом становище західноєвропейського старопромислового регіону тим гірше, чим далі від центру він розташований. Проте збільшення “міри мозаїчності” соціально-економічного розвитку ставить цей висновок під сумнів. Сучасна організація загальнонаціональних компаній, особливо ТНК, включає створення потужних регіональних центрів виробництва, продажу, обслуговування, НДДКР. Аналогічно організована і діяльність державних органів.

Практично завжди перебудова депресивних старопромислових регіонів триває десятиліттями і неможлива без масштабної допомоги держави.

В основу регіональної політики всіх країн Заходу покладено ідею територіальної солідарності, коли відбувається перерозподіл засобів від розвинутих до кризових регіонів. Ця ідея отримала реальне втілення і на наднаціональному рівні – у регіональній політиці ЄС. Регіональна урядова політика Великобританії в 1930-ті роки та інших західноєвропейських країн (і США) – у 1950-ті роки із самого початку особливо увагу приділяла розвитку старопромислових регіонів і ареалів як територій, що характеризуються найгострішими соціально-економічними проблемами. Проте це справедливо не для всіх розвинутих країн. Скажімо, в Італії є невеликі старопромислові депресивні ареали на півночі, але проблеми їх розвитку незначні порівняно з наявними на півдні. Аналогічна ситуація і в Скандинавських країнах – розвитку потребують більше північні райони.

Отже, окреслюється така закономірність: депресивні старопромислові регіони – основна територіальна проблема для країн центральної частини Західної Європи, тобто її головного економічного ядра. Це стосується Великобританії, Франції, Бельгії, Нідерландів, Німеччини.

У 1950-ті роки сфера регіональної антидепресивної політики охопила і центральні (тобто недепресивні) старопромислові регіони – тут “заохочувалося” розвантаження найбільшої агломерації. Робилися спроби пов'язати ці два напрями регіональної політики: за рахунок розвантаження центральних районів забезпечити розвиток депресивних старопромислових регіонів. Найактивніше політика розвантаження агломерації проводилася у Великобританії, Франції, Нідерландах, Італії. Нині всі заходи з їх розвантаження припинено.

Іноді процес регіонального розвитку порівнюють з дифузією інновацій: нові галузі зароджуються в центрі, а потім поширюються на периферію. За цієї моделі основною метою регіональної політики слід визнати прискорення такого поширення. Наявність на периферії виробництва новітньої продукції і впровадження нововведень докорінно покращують якість життя населення, створюючи зовсім інший інвестиційний клімат.

Разом з тим між вказаними процесами є кардинальна відмінність. Хай і з тимчасовим лагом, але новий продукт (інновація) надходить на периферію в незмінному вигляді, коли ж нова галузь промисловості або господарства поширюється з центру до периферії, то відзначається не лише часовий лаг, а й зміна її економіки. На периферію надходять переважно масове налагоджене виробництво, рутинні послуги. Навіть у разі передання, скажімо, частини НДДКР, ділових послуг створюються лише “установи”, необхідні для функціонування нових виробничих підрозділів, збуту їх продукції. У результаті в старопромислових регіонах формується філіальна економіка, яка контролюється ззовні. Це призводить до таких негативних наслідків, як декваліфікація населення, відносно скорочення прибутків, погіршення стану навколишнього середовища тощо. Саме такий тип економіки найбільш вразливий у періоди криз.

Співвідношення “центр–периферія” простежується навіть у малих західноєвропейських країнах, наприклад Нідерландах або Бельгії, чітко проглядаючись у межах регіону в цілому. Сприяючи розвитку певних старопромислових регіонів або ареалів, регіональна політика повинна виходити з їх регіонального потенціалу і можливостей. Нереально прагнути до створення “рівномірного” соціально-економічного простору, можна лише стимулювати обмежені зміни позатериторіальної структури господарства і суспільства.

Природно, що політику старопромислових регіонів визначають і макроекономічні чинники. Так, порівняння Північно-Східної Англії і Руру показало, що в першому регіоні ви-

добуток вугілля скорочувався різко, а в другому – поступово, що надало більше часу для перебудови господарства. Але обидві держави виходили зі своїх фінансових можливостей, перспектив збуту вугілля.

Очевидні деякі “різночитання” між практикою і теорією регіональної політики щодо вказаного типу регіонів. Допмагаючи староосвоєним районам, держава вирішує в основному соціальні завдання, але субсидії, позики та інші пільги отримують різні компанії (як приватні, так і державні). Зрозуміло, що без їх залучення неможливі ні створення робочих місць, ні підтримка рівня прибутків і кваліфікації населення, ні розвиток інфраструктури. Але все-таки держава націлена на вирішення соціальних завдань, а бізнес – економічних. Допомога в результаті часто використовується на “розвиток” не місцевих жителів, а власне території. Стосовно старопромислових регіонів багато компаній, що отримали пільги, орієнтуються лише на використання обмеженого набору ресурсів (найчастіше дешевої робочої сили), а не на розвиток території та інтеграцію з місцевою економікою.

Кризові райони, які офіційно входять до сфери регіональної політики, визначають за різними критеріями: частка галузей промисловості, що зазнають стагнації, рівень розвитку інфраструктури, географічне положення, показники якості життя населення тощо. Та все ж найчастіше вживається показник рівня безробіття, як окремо, так і разом із зазначеними. Якщо рівень безробіття є основним індикатором кризовості (це підтверджує історія регіональної політики з 1930-х років), то, здавалося б, зрозуміла й основна мета регіональної політики – збереження в районі-ареалі робочих місць і створення нових. Отже, необхідно концентрувати зусилля на розвитку трудомістких галузей промисловості й господарства, особливо, сфери послуг. Проте реально регіональна політика спрямована на залучення насамперед капіталомістких галузей промисловості, ділових послуг: держава сплачує частину вартості фондів, дозволяє їх прискорену амортизацію, надає пільгові позики. У результаті в кризових районах виникають згадані філії, які виробляють рутинну продукцію і слабо пов’язані з місцевою економікою, що зумовлює створення відносно невеликого числа нових робочих місць у межах ефекту мультиплікатора.

Можна погодитися з твердженням, що створена в результаті регіональної політики філіальна економіка має багато недоліків. Але без цих філій становище старопромислових регіонів було б ще гіршим. Виникають сумніви щодо того, чи були можливими інші шляхи розвитку старопромислових регіонів [6].

Особлива увага до промисловості в процесі реалізації регіональної політики пов’язана також з тим, що можливість розвитку сфери послуг у периферійних старопромислових регіонах обмежується вузькістю їх місцевого ринку. Водночас саме ділові послуги становлять ядро значно ефективнішої політики підйому внутрішніх ареалів агломерації, особливо центральної (у країні, регіоні).

У кризових районах робочі місця потрібні передусім для чоловіків, які втрачають їх внаслідок кризи традиційних галузей (вуглевидобування, чорна металургія, важке машинобудування тощо). Порівняно зі сферою послуг новітні галузі промисловості надають більше “чоловічих” робочих місць.

У 1980-ті роки під час реалізації регіональної політики посилюється наголос на використанні внутрішніх ресурсів, розвитку “знизу”. Спостерігається “ренесанс” дрібного бізнесу, а ефект регіонального мультиплікатора у місцевих фірм значно вищий. Але якщо в центральних староосвоєних районах є внутрішні ресурси розвитку, то в периферійних – вони дуже обмежені. Крім фізичної віддаленості останніх, вузькості місцевого ринку та інших чинників потужним обмежувачем є сама історія їх економічного розвитку, основа якого – промисловість. Відсутність традицій індивідуальної господарської діяльності й ініціативи, навички тільки колективної праці зумовлюють ситуацію, коли не вистачає людей, здатних організувати й успішно очолити власну справу, з використанням навіть місцевих ресурсів. У населення бракує досвіду самостійної господарської діяльності, таким чином, у старопромислових регіонах виникає внутрішній соціально-психологічний бар’єр розвитку. Отже, поки що немає умов для прийняття допомоги у межах цього напряму регіональної політики.

З огляду на викладене, слід критично оцінити передачу регіональної політики на місцевий рівень, як це відбувається у Великобританії, Франції, Греції, США. Свідомо встановлю-

ється просторова нерівність – основа регіональної політики. При передачі на регіональний і локальний рівні вона зникає як явище, а натомість виникає дорога (для держави) конкуренція окремих районів, ареалів, міст за інвестиції.

Критеріями належності району до категорії “кризових промислових” є рівень безробіття, вищий, ніж у середньому по ЄС (протягом попередніх трьох років), підвищена залежність господарства від промисловості, загальне зниження зайнятості в промисловості або дуже різке – в окремих галузях. До складу цих районів можуть бути включені й прилеглі ареали, великі центри, в яких рівень безробіття на 50 % вищий за середній по ЄС, інші ареали спаду зайнятості. Для наднаціональних органів в уточненні меж кризових промислових районів очевидним є поєднання їх кількісних і якісних критеріїв та можливостей.

Допомога з боку ЄС спрямована на створення в кризовому промисловому регіоні нових робочих місць, розвиток виробничої й соціальної інфраструктури, дрібного і середнього бізнесу тощо. Йдеться про формування сприятливішого ділового і соціального клімату за рахунок координації зусиль з національною владою різних територіальних рівнів.

Розглянемо два приклади успішної перебудови класичних депресивних районів за масштабної допомоги держави.

Рурський регіон (населення – 5,4 млн осіб, 11 великих міст, територія – 4432 км²) розміщений у найбільшій (за часткою ВВП) землі країни – Північному Рейн-Вестфалії (населення 17,7 млн осіб, площа – 34 тис. км²). Число зайнятих у вугільній промисловості в 1995 р. становило 73 тис. осіб (видобуток ведеться лише підземним способом). Частка гірників у зайнятості невелика. Тільки у Херні вона перевищує 25 %, Боттропі, Реклінгхаузені, Хамме і Гельзенкірхені – більше 5 %, в інших містах – ще нижче. Вугільна промисловість Руру отримувала щорічно 7 млрд марок дотацій [6].

Післявоєнний розвиток вугільної промисловості можна поділити на три етапи.

Перший етап охоплює період з 1945 по 1956 р. Величезний попит на сталь і електроенергію під час відновлення господарства Європи пожвавив кон'юнктуру настільки, що виробництво вугілля майже досягло в 1956 р. довоєнного рівня.

Другий етап – 1956–1966 рр. – криза галузі. У середині 1950-х років були скасовані податок на рідке паливо і митний збір на нафту. Негативні наслідки цього рішення повністю сконцентрувалися на моноструктурних вуглевидобувних ареалах Руру (і Саара). З 1957 р. почали закриватися шахти, зросло безробіття. Постраждала не лише вугільна промисловість, а й важке машинобудування, торгівля й сфера послуг.

Третій етап – з 1966 по 1996 р. – характеризується перебудовою вугільної промисловості й реструктуризацією економіки Рурського регіону. Для “ліквідації” кризи було проведено такі заходи.

- У 1968 р. ухвалено закон про реструктуризацію й оздоровлення німецької вуглевидобувної промисловості і вугільних регіонів. Створено Раду з вугілля, яка щороку визначає кількість вугілля, необхідну народному господарству країни на майбутній рік. На основі планової системи збору інформації з підприємств держава платить дотації вугільній промисловості з метою її концентрації і для зменшення втрат. У разі закриття шахт держава сплачує субсидії робітникам, а також фінансує їхню перекваліфікацію.
- У 1969 р. вугільну промисловість Руру об'єднано в один концерн “Руркол”. Вуглевидобувні підприємства були пов'язані довгостроковим контрактом з місцевою металургією і ТЕЦ.
- Для підтримки вугільної промисловості створено фонд із забезпечення споживання вугілля. До нього надходив додатковий “вугільний пфенінг”, сплачений споживачам понад ціну кіловат-години електроенергії. На ці засоби виробники електроенергії були в змозі купити дороге німецьке вугілля замість дешевого імпортного. За допомогою фонду стабілізувався продаж вугілля (аж до 1995 р., коли він був ліквідований).
- Земля Північний Рейн-Вестфалія заснувала в Рурському регіоні п'ять нових університетів. Деякі міста спільно з урядом землі створили ряд технологічних центрів (у 1993 р. працювало 12 таких центрів).
- Комунальний союз “Рургебіт” узяв на себе проблеми з регіонального маркетингу, усунення і переробки промислових відходів, рекультивації, захисту і розвитку ландшафтів.

До сьогодні Рурський регіон не є самостійною одиницею територіально-адміністративної системи, а отже, головним завданням Союзу залишається узгодження інтересів його учасників для проведення єдиної економічної політики на території. Комунальний союз “Рургебіт” – великий власник землі в регіоні (61 % території), і його діяльність у сфері нерухомості є основним важелем у боротьбі проти спекуляції землею.

За допомогою вказаних заходів вдалося виграти час для поступового і керованого переходу до постіндустріальних структур.

Якщо у 1970 р. 98 % товарообігу концерну “Рурколе” реалізовувалося у вугільній промисловості, то нині – менше 50 %, у капіталовкладеннях концерну частка вугільної галузі менше третини. Нині до концерну входять 360 підприємств і фірм восьми різних галузей промисловості.

З 1969 р. видобуток вугілля скорочено удвічі, а число зайнятих зменшилося зі 189 до 73 тис. осіб. Продуктивність праці різко зросла. Але цього було недостатньо, щоб успішно конкурувати з іншими видами палива. Торгувати на німецькому ринку тільки вугіллям неможливо. Стратегія концерну “Рурколе” “Усе навколо вугілля” дала йому можливість здійснювати торгівлю товарами. За останні 15 років істотно зросло число підприємств, у які “Рурколе” вклав свої кошти (зокрема і за межами Німеччини).

Зауважимо, що повільне згортання виробництва і скорочення видобутку вугілля за одночасного підвищення продуктивності праці дало величезний вигрash у часі для реструктуризації й модернізації економіки регіону. Вдалося уникнути масового безробіття, відпливу кадрів і знецінення промислових та інфраструктурних споруд.

Поступово згортаючи вугільне виробництво, концерн “Рурколе” розширює діяльність в інших перспективних галузях, робоча сила з однієї частини концерну “перекачується” в іншу. Для того щоб зменшити збитки, вугільна промисловість на тлі кризи сконцентрувалася по горизонтальній лінії в один потужний регіональний концерн. Вигрash у часі дав змогу також реалізувати нові форми вертикального комбінування: вугільна хімія, торгівля вугіллям і нерухомістю, гірське машинобудування – сьогодні все це об’єднано в одному великому концерні, що дає “Рурколе” можливість пропонувати на ринку конкурентоспроможнішу продукцію.

Важливим інструментом регіональної політики подолання кризи стала організація нових університетів, а також технологічних центрів, що є трансфертними організаціями на шляху впровадження нових наукових знань у господарство.

З погляду регіональної економіки поступова реструктуризація, яка вивільняє час для проведення всіх необхідних заходів, значно вигідніша, ніж постіндустріальна пустеля, що виникає за обвального закриття нерентабельних виробництв, як це сталося, наприклад, у деяких регіонах Центральної Британії.

Як один з прикладів успішної перебудови депресивного старопромислового регіону можна назвати Південний Лімбург (Нідерланди). До середини 1960-х років економіка району істотно залежала від видобутку вугілля (близько 45 тис. зайнятих у галузі осіб). Відповідно, криза галузі сприяла депресії. У Південному Лімбурзі в 1970-ті роки рівень безробіття був значно вищий, ніж у середньому по країні. Нині в районі не видобувається вугілля, натомість набули розвитку новітні галузі промисловості (зокрема за рахунок дрібного бізнесу), сфери послуг. Навіть на тлі Нідерландів район доволі благополучний, при цьому можна помітити значні просторові соціально-економічні відмінності в межах самого Лімбургу.

Успіхи в розвитку району визначили інтеграція в рамках ЄС (зміна положення району з периферійного на центральне) і багатство країни загалом. Разом з тим велика роль належить регіональній політиці. Усього за 1960–1980-ті роки уряд витратив на кожного зайнятого в районі близько 200 тис. гульденів. Найефективніші були зусилля держави в другій половині 1970–1980-х років, коли наголос робився на поліпшенні інвестиційного клімату в районі, а не на наданні субсидій приватному бізнесу, як раніше. Державі вдалося активізувати місцевий бізнес і, головне, населення. Навіть шахтарі та лідери їх профспілок не заперечували проти закриття шахт. Звичайно, це пов’язано також із загальним високим рівнем соціальної допомоги в країні, тобто з багатством держави.

Загалом аналіз досвіду регіональної політики країн з розвинутою ринковою економікою дає змогу зробити висновки, що можуть виявитися корисними під час розроблення політики розвитку вітчизняних старопромислових регіонів.

1. Порівняно з відсталими аграрними і аграрно-індустріальними районами старопромислові райони є більш прийнятним об'єктом перебудови, де можливе використання агломераційного ефекту, наявної інфраструктури й основних фондів.

2. У найгірших умовах перебувають старопромислові регіони, що займають периферійне положення в межах реального ринкового простору своїх країн або Західної Європи, господарство і промисловість яких найменш диверсифіковані.

3. У практиці регіональної політики вже недоцільно оперувати великими старопромисловими регіонами (Рур, Валлонія, Шотландія тощо), реально майже в усіх них представлені ареали й швидкого підйому, і депресії, хоча, звичайно, певні макропросторові закономірності все ще чітко простежуються. У Західній Європі загалом рівень розвитку спадає від центру регіону до периферії.

4. Регіональна політика уряду є важливим чинником підйому чи стабілізації кризових районів і ареалів. Без допомоги держави більшість депресивних районів/ареалів не лише не поліпшить свого становища, а й не збереже статус-кво. Разом з тим реальне втручання потрібне не тоді, коли криза вже розпочалася, а коли становище району ще стабільне. На цьому етапі важливо забезпечити умови для розвитку в ньому нових галузей.

5. Значно легше розвинути обрану як об'єкт територію, ніж вирішити соціальні проблеми людей, що її населяють. Для депресивних старопромислових регіонів – це створення робочих місць саме для місцевих кадрів (значною мірою для чоловіків), недопущення зниження рівня прибутків населення, розвиток соціальної інфраструктури тощо.

Використані джерела

1. Дулова Е. Н. Депрессивный регион: понятие и механизм управления / Е. Н. Дулова // Региональная экономика и управление: электронный научный журнал. – 2011. – № 2 (26) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://region.mcnp.ru>.
2. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь. 5-е изд., перераб. и доп. / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – М. : ИНФРА-М, 2007. – 495 с.
3. Севастьянов Л. И. Индикаторы социально-экономического развития регионов: методические подходы к разработке / Л. И. Севастьянов // Регион: экономика и социология. – 1996. – № 1. – С. 44–58.
4. Селиверстов В. Е. Методологические основы разработки федеральной программы помощи депрессивным и отсталым регионам / В. Е. Селиверстов, М. К. Бандман, С. С. Гузнер // Регион: экономика и социология. – 1996. – № 1. – С. 3–43.
5. Семенов А. К. Методы системного анализа структуры народного хозяйства / А. К. Семенов. – М. : Наука, 1974. – 75 с.
6. Смирнов С. Критерии определения статуса территорий приоритетного развития / С. Смирнов // Экономист. – 1994. – № 6. – С. 56–60.